

Чурапчыга күн тахсар!

САХА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

12+

2018 сыл
Алтынныы
5
КҮНЭ
БЭЭТИНСЭ
№ 76
(11532)

АЛТЫННЫЫ 7 КҮНЭ -- УЧУУТАЛ КҮНЭ

Ытыктабыллаах учууталлар, үөрэх эйгэтин бары үлэһиттэрэ, педагогическай үлэ бэтэрээннэрэ!

Барыгытын идэлээх бырааһынныкытынан — Учуутал күнүнэн итиитик-истинник эбэрдэллэбит!

Алтынныыга, үгэс курдук, билиги күндү учууталларбытыгар, мындыр иитэ-эччилэрбитигэр махталбытын этэбит, чистилибит. Эһиги учуутал үрдүк аатын сүгэн, айар-тутар кыахтаах көлүөнэни иитэн-үөрэтэн, олоххо бэлэмнээн, дойдубут, өрөспүүбүлүкэбит сайдыытын түстүгэр аналлаахпыт. Учуутал билиитинтэн-көрүүтүттэн, сатабылыттан оҕо үөрэххэ тардыһыта, иннилээх буолууга, олоххо ситиһилэр тутулууга. Хас биридигит оҕо дэһиттэр сайдыылаах, төрөөбүт дойдутун таптыыр, норуотун үгэстэрин харыстыыр киһи буолан, ситэн-хотон тахсыытыгар сүрүн онкулу уурабыт.

Үөрэх тиһигэр, ис хоһоонугар саҥа үлэрийи, кириитин да иһин, үөрэтии хаачыстыбатыгар туох-ханнык иннинэ учуутал быһаччы сабыдыаллаах. Ил Түмэн үөрэхтээһин эйгэтин төрүт сокуоннарын, үөрэх тэрилтэлэригэр үбүлээһини тулсарыыга утумнаах үлэни ыытар. Саха сирин учууталлара ХХI үйэ сайдыылаах киһитин үөрэтиигэ уонна иитиигэ инникитин да ситиһилээх буолуктарыгар эрэнэбит.

Күндү учууталлар! Бэринилээх, сыралаах үлэһитигэр үрдүк ситиһилэри, махталлаах үөрэнээччилэри, чэгиэн доруобуйаны, дьолу баҕарабыт!

М.Д. ГУЛЯЕВ, П.П. ПИНИГИН, С.И. НИКИТИН,
Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Түмэн Судаарыстыбаннай
Мунньабын дьокутааттара.

Улууспут бары учууталлара, үөрэхтээһин бэтэрээннэрэ!

Эһигини «Чурапчы улууһа (оройуона)» муниципальнай тэриллии дьаһалтатын уонна улуус дьокутааттарын Сэбиэтин аатыттан Учуутал идэлээх күнүнэн сүгүрүйэн, махтанан туран, итиитик-истинник эбэрдэллэбит!

Кэнчээри ыччаптыт кизн: билилээх, үөрэхтээх буола улаатарыгар, сайдыы баһысханнык барар кэмигэр олобу кытта тэҥнэ хардылыһарыгар эһиги үлэһит баһылыр суопталаах. Билиги бүгүн үлэһиттэр бэринилээх, ис сүрэхтээх кыһамнылаах, үөрэхтээһин сайдыытыгар сыаналамат кылаамтаах хас бири-диһ учууталынан кизн туттабыт. Эһиги таһымнаах үлэһитин үөрэнээччилэригэр, ыччаптарбыт чабылхай ситиһилэрэ туоһулууллар, кэскиллээх олоххо эрэли бизэрлэр. Күнүбү үлэһит таһыман араас таһымнаах өрөспүүбүлүкэтээбү, россиятаабы курэхтэргэ, көрүүлэргэ кыттан, идэтиһилэит таһымнаах туоһулаан, инники күөҥнэ сылдыаргылыттан, улуус үөрэтиитин үтүө аатынан ааптаргытынан кизн туттабыт.

Билии барҕа баайыттан бэрсэр элпэтинэстээх, сыралаах үлэһитигэр саҥаттан саҥа дабайылары, үрдүк ситиһилэри, махталлаах үөрэнээччилэри, дьиз кэрэтиһиһигэр, чугас дьонгутугар этэҥнэ буолууну, уйгулаах олобу баҕарабыт!

А.Т. НОГОВИЦЫН,
"Чурапчы улууһа (оройуона)" МТ баһылыга.
А.А. ЗАХАРОВ,
улуустаабы дьокутааттар Сэбиэттэрин
бэрэссэдээтэлэ.

Күндү Чурапчы улуунун учууталлара, үөрэхтээһин бары үлэһиттэрэ, бэтэрээннэрбит!

Көмүс күһүн биэр бэлэз күнүнэн — Аан дойдутаабы Учуутал күнүнэн үөрэх салалтатын аатыттан барыгытын истинник эбэрдэллэбит! Бу күн хас биридигит оскуолатаабы үтүө кэмнэрин ахтар-саныыр, бэйэтин учууталларыгар махталын аһыыр.

Дойдубут үөрэхтээһинигэр Россия бэрэсидьиэнэ В.В. Путин ыам ыйынаабы ыйааҕар олобуран, уопсай үөрэхтээһин сайдар алта хайыскатыгар Чурапчы улууһа ылсан үлэлиир. Ол курдук, улууска кэнники сылларга үөрэх тэрилтэлэрэ аныгы оскуоланы тэрийиһэ кэлминик киридилэр. Оскуола иннинээбү уонна уопсай үөрэхтээһин стандартара олоххо киририлэр. Оскуола иннинээбү саастаах оҕолору улууһааһыннаах хабыыга, бары сүһүөххэ доруобууларынан хааччактаах оҕолору, омук тылын үөрэтиһэ болборто ууруллар.

СӨ Ил Дархана Айсен Николаев үөрэхтээһинтэ цифровый эйгэни тэрийиһэ IT-оскуолалары арыһыны, технологическай үөрэхтээһини өрөспүүбүлүкэ сайдыытыгар сүрүн хайыска баһылытынан ыйда. Нэһиликтэргэ түргэн интернет ситимэ кириэн, үөрэх тэрилтэлэрэ оптоволокну ситимигэр холбоһон, аныгы электроннай үөрэхтээһин кыабын туһаналларыгар саҥа кыахтар үөскээтилэр. Баһысхан көмөнү баай ис хоһоонноох «Российскай электроннай библиотэтиктэтин» педагогтар үлэһиттэргэ ылыахтара.

Чурапчы улууһугар үөрэбү ситиһи уонна хаачыстыба сыллата тупсан иһэрэ бэлэстэнэр. Үөрэнээччилэр бүтүн Россиятаабы предметинэн олимпиадаларга, «Инникигэ хардыы» научнай-практическай кэмпириэнсийэ, уо.д.а. курэхтэргэ ситиһилээхтик кытталлар. Гимназия выпускнига

Никита Григорьев Россия «Сыл үөрэнээччилэ» куонкуруһугар Саха сириттэн бастаһынан кыттан кэлтэ. Оскуоланы матэриэллэн бүтэрээччи сылын аайы элбээн иһэр. Маны ситиһэргэ, улууска учууталлар үөрэтэр таһымнарын үрдэтиһэ, оскуолалар инновационнай үлэһитин сайыннарыыга кизн хабааннаах үлэ ыытыллар.

Улууспут салалтата оҕо-аймах дьобурун бары өттүнэн сайыннара кыһамнытын ууран, эби үөрэхтээһин тэрилтэлэрэ сайдыыларыгар, улууска кизэ сылларга мусой, патриотическай иитиһ, оҕо дьобурун сайыннарыы сылларга билгэрриллэн, үлэ-хамнас кизиник ыытылыһа.

Күндү биэр идэлээхтэрбитин эбэрдэллэн туран, кэскиллээх үлэһитигэр үгэс ситиһилэри, саҥаны киллэриһэ дьулуруу-кыабы, кыһамнылаах, махталлаах үөрэнээччилэри, дьолу-соргуну баҕарабын.

Т.В. ПАВЛОВА,
улуустаабы үөрэх салалтатын
начальнига, СӨ үөрэхтээһинин үтүөлээх
үлэһитэ, РФ уопсай орто үөрэхтээһинин
Бочуоттаах үлэһитэ.

ЯСИА сонунтара

«Биир ньигыл Арасыйыа» баартыа бырайыактарын сүрүннээччилэрэ ананнылар

«Биир ньигыл Арасыйыа» баартыа бырайыактарын сүрүннээччилэрэ анан-тылар.

«Биир ньигыл Арасыйыа» баартыа регионнаабы политсэбиэтин баһаарытынан баартыа бырайыактарын сүрүннээччилэр ананнылар.

Алтынны 1 күнүгэр «Биир ньигыл Арасыйыа» баартыа регионнаабы политсэбиэтэ Судаарыстыбаннай Мунньах (Ил Түмэн) профильнай комитеттэрин бэрэссэдээтэллэрин саастаабын саҥардыһыан уонна баартыа бырайыактарын көдүүстэхтик үлэһиттэр туһуттан бырайыак саҥа сүрүннээччилэрин уонна уопастыбаннай сэбиэттэрин бэрэссэдээтэллэрин анаата.

«Чэгиэн кэлэр кэскил» бырайыагы Владимир Чичигинаров, «Оҕо үсүөрдэ» бырайыагы Михаил Гуляев салайахтара. «Сайдыыны хамсаттааччылар» бырайыак сүрүннээччитинэн Гаврил Алексеев (Уопастыбаннай сэбиэт бэрэссэдээтэлэ — Павел Ксенофонтов) ананна.

«Куорат эйгэтэ» баартыа бырайыагын уопастыбаннай сэбиэтин бэрэссэдээтэлинэн Яков Ефимов үлэлиһэ.

Сунтаар оҕолоро аккырыыкка айаллар

Учуутал күнүн көрсө, Сунтаардаабы Оҕо дьобурун сайыннара киин (дириэктэр Ангелина Антонова) «Учууталтын эбэрдэлээ» аажыйыны хаһыс даҕаны сылын тэрийэр.

Сунтаар оҕолоро учууталларга бэйэлэрэ айбыт аккырыккаларын бэлэтиэхтэрэ. Оҕо дьобурун сайыннара киинтэ үлэлиир «Graphic ART» устуудьуйаҕа (педагог Варвара Иванова) дьарыктанар үөрэнээччилэр бэйэлэрэ көмүүтэргэ дьэрэкээн дизайнаа, аккырыкка онордулар. Бу айымньыларын киин үлэһиттэрэ бэйэлэ 100 устууканы бэчээттэтэн, оҕолор түүрт хамаанданан араһан, иккилии-үстүү буолан, тэрилтэлэринэн сырыттылар. Билигин үлэ үөһүгэр сылдыар дьон оскуола кэмнэрин, тапталлаах учууталларын санаан, кинилэргэ анаан эбэрдэ, баҕа санаа бастыһын суруйдулар. Истин тыллаах аккырыккалар Учуутал

күнүгэр аадырыстарынан, нэһиликтэринэн тарҕатан, соһуччу үөрүүнү бэлэтиэхтэрэ.

Үлэһиттэргэ диспансеризацияны баралларыгар өрөбүл күнү бизриэхтэрэ

Үлэни бизрээччилэр үлэһиттэригэр диспансеризацияны баралларыгар үс сылта биридэ өрөбүл күнү бизриэхтэрэ. Бизрэйэ тахсаары сылдыааччылар сыл ахсын икки күнү ылыахтара, дьиз «Парламентская газета» иһитиннэрэр.

Бу сокуону Федерация Сэбиэтин социальнай бэлитикэҕэ комитетин баһылыга Валерий Рязанский уонна «Биир ньигыл Арасыйыа» дьокутааттарын бөлөҕө бэлэмнээтилэр. Докумун ааптардара диспансеризацияны билигин граждандар оорох категориялара эрэ бараллар дьиз бэлэтиэхтэрэ. Холубур, эргизн эйгэтин үлэһиттэрэ эбэтэр кутталлаах үлэҕэ үлэлиир оробуочайдар. Онтон атыттар поликлиникаҕа медкөрүүнү эрэ бараллар, көрдөрөр туһуттан байаларын суоттарыгар өрүүрү кыһаллаллар.

2013 сылтан Арасыйыаҕа маассабай сэрэтэр медкөрүүлэри сүргүлүттэрин кэннэ, диспансеризацияны 87,6 мөл. улахан киһи уонна 79,2 мөл. оҕо барыта Федерация Сэбиэтэ бу барылы алтынны 3 күнүгэр көрүөбэ.

Аармыйаҕа күһүннү ынырыы сабаланна

Илинни байыаннай уокурукка аармыйаҕа күһүннү ынырыы сабаланна. Уокурук байыаннай комиссариаттара Улук илиннэ уонна Илин Сибииргэ олорор 8 тыһыынча кэринэ киһини ынырыахтара.

Улук Хоту дойдун уонна итиннэ тэҥнэнэр оройуоннарга байыаннай сулуусаҕа ынырыы сылга биридэ эрэ ыытыллар. Ол иһин граждандары саас ынырар Саха сирин 24 оройуонугар күһүн хомуур ыытыллыбат.

Саҥа ынырыллыбыт уопаттар байыаннай сулуусканы Илинни байыаннай уокурук байыаннай чаастарыгар барыахтара. Кинилэртэн бастабы ыытылааччылар алтынны иккис аһаарыгар барыахтара.

Улууска — бу күнүргэ

КУЛТУУРА ҮЛЭНИТТЭРИН СҮБЭ МУННАБА

"Айылгы" Култуура уонна духуобунай сынналан киинигэр улуус култууратын үлэниитэрин алтынны ыйынаагы учараттаах сүбэ муннаба ыйылынна. Уопсайа 175 үлэниг, мань таһынан нэһилиэк баһылыктара, солбуйааччылар кыттыны ыллылар.

Тэрээһин сабаланыан иннинэ "Айылгы" КуодСК тизгэнигэр хатын маһы спордуу сирэ-туома ыйылынна, ону тэнэ А.Мунхалов аатынан хартыына галереятын саалатыгар култуураба сыһаннаах интэриэһинэй быыстатка аһылынна.

"Култуура эйгэтин хайыскаларын сыһаннааһылар" диян кэпсэтигэ СӨ Култууратын уонна духуобунай сайдыытын министриэтибэтигэр

"Ресурснай бырайыактыыр киин" дириэктэрэ М.М. Донской, архыып дьыалатын тэрийи уонна муниципальнай тэриллэллэри кытары сыһаннааһы салайааччытын солбуйааччы И.П. Ли, үлэс, экзенизмэ салаатын сүрүннүүр исписалииһэ Н.П. Оконешикова, СӨ Национальнай библиотэкаэтигэр дириэктэри солбуйааччы В.Б. Борисов, дьыаланы салайар киинин сэбиэ-диссэйз Г.Ф. Леверьева, Норуот айымньытын дьэтиг генеральнай дириэктэрин солбуйааччы А.Н. Корякин, Е. Ярославский аатынан Дьоккуускайдаагы судаарысты-баннай хотугу норуоттар устуоруйаларын уонна култуураларын холбоһуктаах түмэллин научнай - методическэй салаатын сүрүннүүр исписалииһэ Н.С. Федоров билиилэрин үлэстэ кэлиилэр.

Кэлбит ыалдьыттары улуус баһылыгын социальнай болпуруостарга уонна ис балиитикэсэ солбуйааччы Н.И. Аммосов, улуустаагы култуура управлениетин салайааччыта Д.Д. Попов эбэрдэстэлэр.

Мантан салпы култуура үлэниитэрэ сыллаагы үлэ-хамнас күннэбэ түбүккэ көрсөр кыһалбалар тула ирэ-хоро кэп-сэтилэр.

Семен ЖЕНДРИНСКИЙ.

Алтынны 7 күнэ -- Учутал күнэ

БИЛИГИН ДА УТУӨ ТЫЛЫНАН АХТЫЛЛАР

бэйэлэрэ көрүнэн, мастарын-муустарын хааччылар буолбуттара.

Николай Иванович 1960–1966 сс. партия райкомун инструкторынан, бодонсуйбут Алексеевскай оройуон райсэбиэтин култуураба уонна кинофикацияба отделын сэбиэдиссэйинэн талыллан, эппэтиннэстээх үлэсэ үлэстэбитэ.

1966–1975 сс. Чурапчы орто оскуолатын дириэктэринэн үлэстэбитэ. Бастын педагогическай уопуту үөртэн тарбатыыга, учууталлар уонна үөрэнээччилэр үлэлэрин научнайдык тэрийиһэ, методическай үлэсэ ордук кадэүүстээх ньымалары киэнник туттууга элбэх үлэ барбыта.

Ис сүрэхтигэр ылсан үлэлиир, үтө санаалаах, инникини өтө көрөр салайааччыны улахан кэлэктиип сөбүлэстэбитэ, Николай Иванович коллегаларын дириг убаастабылын ылбыта. Бу сылларга оскуола өрөспүүбүлүкэсэ бастыннар ахсааннарыгар киирбитэ. Чурапчы орто оскуолатын үөрэтэр-иитэр үлэсэ үрдүктүк сыаналанан, 1967 сыллаахха ССКП обкомун уонна Саха АССР Министирдэрин Сэбиэтин бочуотунай дипломунан маараадалааһыта, промышленнай тэрилтэлэри кытта тэнэ соботосун Бо-чут дуоскатыгар киллэриллэбитэ. Оскуола дириэктэрэ Н.И. Дьяковскай Саха АССР Үрдүк Сэбиэтин президиумун бочуотунай грамотатынан баһиэтам-мита. 1971 с. Николай Иванович көбүлээһининэн, Чурапчы уонна Таатта улуунун нуучча тылын учууталларын семинара ыйыллан, хардарыта уруокка сылдьан, уопут атастаһыта олохтоммута. Үөртэни уонна урук таһынаагы дьарыктар хаачыстыбалара түспүбүтэ. Үөрэнээччилэр ортолоругар олимпиадалар, литэрэтиирэ уонна предмети кыһалар, диспуттар, наука, тизхинык, литэрэтиирэ уонна ускуустуба сонуннарын билиһиннэри ситимин бы-пакка ыйыллылар.

1972 с. оскуола 100 сыллаах үбүлүөйэ оройуонна киэнник, өрө көтөбүлүүлээхтик баһиэтаммита. Үөртэни билии таһыма 95% тахсыбыта, оскуола ытыусниктара 1968 с. сабалаан тутта сылыгар да буолбатар, үрдүк үөрэхкэ кии-рэллэрэ, ордук 1971 с. ытыус ити өттүгэр чорбойбута. Киинлэр В.С. Яковлев-Далан «Дьикти саас» сэгэнин прототиптара буолбуттара. Ытыусниктар ортолоругар оскуола сабаттан дьобурдаах СӨ Ил Дархана, билигин Федерация Сэбиэтин чилиэнэ, экзенимическэй наука докторэ Е.А. Борисов үөрэммитэ.

Кэлигин сылларга Николай Иванович РОНО оскуола инспекторынан үлэстэбитэ (1975–1977). Бу сылларга бүтүүн орто үөрэхтэһин олоххо толору киирбитэ, кабинетнай систиэмэсэ көһүүтэ оройуон үөрэбин салаатын уонна методкабинетин үлэсэ биһирэнэн, атын оройуоннарга уопут быһыытынан тарбаммыта. Оройуонна учуутал 80% үрдүк үөрэхтэммитэ. 48 бастын учууталлар салайар үлэсэ анаммытара. Уларыта тутуу сылларыгар – 1987–1990 сс. оройуоннаагы методкабинет методиканын үлэстэбитэ. Методистар араас хабааннаах учуутал мастарыстыбатын үрдэтэр дьаһаллары ытталлара. Оскуолаларга «Учууталлар мастарыстыбаларын күннэсэ», нэватор-учуутал Е.Д. Макаров уопутун тарбатар өрөспүүбүлүкэсэ география учууталларын кууруна ытыллыбытара.

14 сыл тухары (1977–1980, 1980–1987, 1990–1994) Чурапчытаагы үлэлиир ыччат күнүсү-кэтэхтэн орто оскуолатын ситиһилээхтик салайбыта. 600-чэс эдэр ыччат бу сылларга киин илиитигэр орто үөрэх аттестатын тулутта, киэн дуолга үктэммитэ. 1980–1981 үөрэх дьылыгар оскуола кабинетнай систиэмэсэ көһөн, өрөспүүбүлүкэсэбэ көрүүтэ 2-с миэстэ буолары ситистэбитэ.

Үлэлиир ыччаты үөртэр киин сабыл-лыбатын кэннэ, улуус педагогическай мусуолугар Кирилл Кириллович Пермьяковтуун тахсыылаахтык үлэстэбиттэ. 1994–2004 сс. дириэктэри-нэн, 2004 сылтан бочуоттаах сынналанна тахсыар диэри научнай сотрудуһунан үлэстэбитэ.

Николай Иванович үгүс сылларга улуустут утулунулаах дьоннорун учу-онайдар, суруйааччылар, госу-дарственнай-политическай үлэниитэр, тыа хаһаайыстыбатын уонна промышленность үлэниитэрин, култуура уонна ускуустуба, үөрэхтэһин, доруоһууа харыстабылын биллииллээх дьонун, үлэ уонна тыыл батэрээннэрин, ыспарсымааннары уода олохторун, үлэлэрин үөртэнигэ, үйэтигиэс сыраллаахтык дьүкүөрдээхтик үлэстээн кэллэ.

Ол курдук, Саха сирин «Педагогическай энциклопедиятын» үс томугар улуустут 132 учууталын аатын үлэлэрин биографиятын суруйан киллэрэн үйэтиппитэ. «Чурапчы улууһа» үбүлүөйдээх киингэсэ редколлегия састаабыгар киирэн, хаартыскалары, матэрийааллары биэрбитэ, киингэсэ туһаныллыбыт 120 биллиилээх киһи туһунан ыстатыйалары суруйбута. Улуус 75 сылыгар «Сага олох» хаһыакка 54 райком сэкирэтээрдэрин, оройуон испол-

комун барэссэдээтэллэрин, улуус баһылыктарын туһунан архыып матэрийаалларын бэчээтэллэбитэ. «Сага сирин Үлэсэ Албан аата» бастагы томугар улуус бочуоттаах олохтоохторун хаартыскалары, ыстатыйалары, иккис томугар 68 РСФСР уонна Саха АССР, РФ уонна СӨ үтөлээх учууталларын, физкултуура уонна услуорт үтөлээх үлэниитэрин тирэһиэрдэрин туһунан матэрийааллары бэлэмнэстэбитэ.

Улуу Кыайыы 60 сылыгар буйун учууталлар ааттарын үйэтигэр 180 киһи хаартыскаларын, матэрийааллары хомуйан испиһтэ, 83 фронтовик туһунан ыстатыйа оҥорбута. Бу үлэсэ салтанан Е.М. Ивановалыын Учутал сылыгар «Чурапчы буйун учууталлара» диян ааттанан, тусга киингэсэ тахсыбыта.

Улууска оскуола иннинээбэ үөрэхтэһин 50 сыллаах үбүлүөйүгэр Үөрэх салалтата таһаарбыт «Оскуола иннинээбэ үөрэхтэһин атабар туруута уонна сайдыыта» киингэсэ редактордаа-быта. Чурапчы орто оскуолатын 120 сылыгар анаммыт «Ахтан-санаан аастах-ха» киингэни устуоруйа учуутала В.Д. Половалыын таһаарбытара.

2013 с. «Чурапчы улууһугар үөрэхтэһин устуоруйата», 2014 с. Педагогическай училище иккис киингэтин хомуйан таһаарыыта үлэстэбитэ. Билигин да үлэттэн илиитин араарбат, суруйан-биһийэн, сүбэ-ама тылларынан көмө буолса сылдьар Киин салайааччы, коллега быһыытынан үлэстэбит үлэтин, сатабылын, олоххо көрүүтүн биригэ үлэстэбит дьонно билигин да үтө тылын ахталлар, эдэр көлүөнэ педагог-тарга холобур буолар.

Николай Иванович кэргэнигэ Дария Константиновалыын түөрт оҕолорун атахтарыгар туруорбуттара. Д.К. Дьяковскай 1960–1994 сс. Чурапчытаагы муусука оскуолатыгар фортепиано кылааһын ор сылларга ситиһилээхтик салайбыта.

Педагогическай үлэ батэрээнэ, Саха АССР оскуолаларын үтөлээх учуутала, Чурапчы улуутун Бо-чуттаах олохтоосо, ССРС култууратын туйгуна Николай Иванович Дьяковскай үөрэхтэһин эйгэтигэр ор сыллаах, түбүктээх таһаарылаах үлэсэ «1941–1945 сс. Аҕа дойдуга Улуу саритин кэмигэр килбиэннээх үлэтин илин», «В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан» мэтээллэринэн, Бо-чутунай грамоталарынан баһиэтаммита, хас да төгүллээн ССКП ОК чилиэнинэн, оройуоннаагы сэбиэт дьокутаатынан талыллан үлэстэбитэ.

М.С. АРТЕМЬЕВА,

үөрэх салалтатын специалиһа.

Хайа бабарар сирэс үлэлэригэр бэринишлээх, олохторун төрөөбүт түөлбэлэрэ сайдарыгар анаабыт дьон үгүстэр. Улуустугар үөрэх сайдарыгар бары билиитин-сатабылын, кыһамньытын ууран үлэстэбит Николай Иванович Дьяковскай учуутал идэтин баһылыабыттан биэс уонча сыл үөрэх эйгэтигэр үлэлээн бочуоттаах сынналанна олохтор.

Николай Иванович Кытаанах нэһилигэр 1930 сыллаахха төрөөбүтэ. Оскуолатаагы кэмнэрэ сэрин кыһарбаннаах кэмнэригэр аастытара. Кытаанах сэттэ ылыаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрэн, 1947–1951 сылларга Чурапчытаагы педучилищебэ үөрэммитэ. Киинлэр үөрэммит куурустара олус иллээсэ, доһордуулар, түмүсүлээхтэрэ. 80 оҕо киирбиттэн 41-рэ эрэ үөрэбин бүтэрбитэ. Үөрэбин бүтэрээт, 1955 с. диэри Оймякөөн оройуонун Үчүгэй оскуо-латыгар начаалынай кылаас учууталынан уонна сэбиэдиссэйинэн үлэстэбитэ.

1959 сыллаахха Саха госу-дарственнай университетын бүтэрэн, саха тылын уонна литэрэтиирэтин учууталын идэтин баһылаабыта. 1959–1960 сс. Чурапчы оройуонугар үөрэх салаатын инспекторынан үлэстэбитэ. Бу кэмгэ партия соруудабынан үөрэх хаамыытын олобу кытта ыкса сибаастаһыныһа, оскуолаларга үлэ ис хоһоонун ньымаларын тосту уларытыыга, үөртэр-иитэр үлэни үлэсэ үөртэнигэ туһаныыта ууруллубута. Сага үөрэх бырагыраамаларынан бары үөрэх тэрилтэлэрэ хааччылыбытара. Оскуола, интэринээт оҕолоро бэйэлэрин

Айар аргыс

ЧУРАПЧЫ СУРУЙААЧЧЫТЫН АЙЫМНЫТА КИИНЭБЭ ОРУОЛА

Саха сириг олохтоохторо бүтүүн өрө көтөбүллэн, 40-нусту сылын ытыллар Москубатаабы норуоттар икки ардыларынаабы киинэ бэстибээлигэр "Тойон Кыыл" хартыынабыт Кылаан бириини ылбытын үөрэ иһиттибит. Бу Сахабыт сириг култууратын эйгэтигэр сөбүмэр ситиһии, улахан кыайы! Режиссер Эдуард Новиков киинэ эйгэтигэр 1995 сыллаахха "Сэттээх сир" (Болтоно нэһилиэтин Кындаал учаастагы Ойуур Булгуннаах диэн алааһыгар уһуллубута) диэн сахалтыы аан бастагы кутталлаах киинэбэ элэрээтэр быһыытынан үлэлээн үктэммитэ.

Киинэ сценарийын ааптара Семен Ермолаев-Сизэн Өкөр 1988 сыллаахха "Тэнгэ кырдыбыт тэнгэ тиит" айымньы ааптара Василий Яковлевы Ытык Күөлгэ көрсүбүт. Сорох дьон Василий Яковлевы норуот суруйааччыта Василий Яковлев-Даланы кытары бутуйаллар.

Поэт, прозаик, тылбаасчыт Василий Васильевич Яковлев 1934 сыллаахха Чурапчы улуусун Кындалыгар төрөөбүт-үөскээбит киһи. "Өрүстэр кирбиилэригэр", "Сардаана ардаба", "Хотон", о.д.а. айымньылар ааптардарын быһыытынан киинэ араннаа биллэр. Киинэ 1994 сыллаахха олохтон туораабыта. Хомойуох иһин, бэйэтин аатынан киинэгэ суох.

Сизэн Өкөр суруйааччыны кытары көрсүһэр кэмигэр үөрэбинэн сценарий суруйар соруудаахха эбит. Киинэбэ "эн айымньытынан сценарий суруйан, киинэ устуохха баар этэ" диэбитин сүрдээбин сэһээрбит, үөрбүт. Сизэн Өкөр ити санаатын булгуруппаа, олоххо киллэрбитэ хайбаллаах. Онон Василий Яковлев "Тэнгэ кырдыбыт тэнгэ тиитим" айымньыта "Тойон Кыыл" киинэ буолан тахсан, аан дойдуну кыраайа көтүүтэ бу барыбыт уолсай үөрүүтэ, суруйааччы улахан ситиһимтэ.

Тэнгэ кырдыбыт тэнгэ тиитим

Былыргы икки улуус ысыыта буолан, ыдырыһа сабардаан сытар арбас систэр кырбааттарын быһыынаабы, аата-суга биллибэт биир кыраакый үрүө хонносор, баай хара тыа бары отуттан-маһыттан соботобун уһуллукчу чорбойон, үтүө бэйэлээх, баарабай улахан тэнгэ тиит, халлаан уорбатын таарыйар курдук, ыраахтан көстөн, бэлиэ баҕайытык үүнэн, хоройон турара.

Тэнгэ тиит анныттан, кыстык угун саба кыраакый балаҥан элэмэттэн бу киини кытары үрдүгү быдыһаан, куоталаһа сатыырдыы, тохтоло суох, күөх буруо өрө хоройон тахсан, күлүннү халлаан чэбдик уорбатыгар тэнийэ, сымэлиэ тарбанар.

Онтон атын, чугастаабы бизс-алта көс иһинэн, киһи харабар бырабыллар, атын туох эмэ бэлиэни, икки атахтаах баар сибиилэтин булбаккын.

Икки атахтаахпыт да диэхтээн, бу балаҥан сыһыгар илмэйэхтэр — Собо уола Микииппэр обонньор эмээхсининэн.

Обонньор, сомоҕо олоппоско балтараа чыччардээх уһун молайо быһабын умса баҕтаан олорон, талах уктаах, саары буолан хаалбыт эргэ иһитин дуомунан аалан мүлүктүүр. Эмээхсин, сып-сап курдук туттан, ханас диэки иһит-хомуос бэлэмниир, кыл күлбүһэбинэн обургу собуу чараас чулууннаабын сууйан эргичиппэхтир.

— Чэ, мин тингэһин уулатан тахсыбын, — диір обонньор борт набыллык, холто буолбут сарыы сонун иһин түгэбинэн кутанчы курдана-курдана. — Тоһуйа, иһиккин-хомуоскун таһаараар. Сүтэни кытары... Иккэн-эрин, — диэн, аваны аһан туран, эргиллэн эбэн эттэ.

Бүгүн халлаан дьэ тымныйбыт. Өнөйө адаарыһан турар куула тииттэр быыстарыттан ыл-ыраас күн тырымны сонньоон тахсан иһэр. Бу иннинэ, баһаһээ-иллэрээ күн, кыстык хаар сана түстэ. Онон былыттаах муһаран күнэр турбуттара. Бокуруоп ааспыт түүрт-бизс хонно, ол тухары кыстык дьэ, бу сана кэллээ. Дьыл быйыл хойутаата, онон мантан антах тымныйара буолуо. Собо уола обонньор эмээхсининэн бүгүн ол иһин идэһэлэрин өлөрөгө быһаарыннылар.

Уулаабыт сүөһү хаана кэлимтиз буолар, онон өлөрүөх иннинэ идэһэни уулаган таһаараар ордук. Тингэһэлэрэ быйыл үчүгэй аҕай, онон сөп собуу идэһэ буолар иһи, куобах быһастарайдаахха. Бу аҕыйах сылтан бэтэх сэрри туран, дьыл-күн уларыйан, аны бэйэни кэтэһ собуу аһаан-таннан олордоххо табыллар. Сэриг сүт-кураан содуллаах диэн былыргылар этэр буолаллара.

Обонньор, санаатыгар аралдьыйан, ойбонун тэһэн, ыраастаан, тингэһэтин уулаган тахсан иһэн, кыбыытын кэтэһэр турар тэнгэ тиитин сана санаан, көрөн ылла. Көрөөт соһуйан, дьик тына түстэ. Били кыыла эмиз кэлэн олорор. Эмиз

кини таптыыр тиитин төгүү мутугар кэлэн түспүт. Хайдах ааспат-арахпат баҕайыны ити? Барымаары гынар буоллаа дуу? Булбута син хас да хонно эбээт. Бүгүн үһүс күнэ дуу? Киһи киһи былыкка-хаарга баттаан, сөгөн опордоҕо дии санаабыта. Бүгүн баҕас бачча ыраас халлаан күн киһи аттаныан сөп этэ, дойдулаах киһи дойдутун диэки. Тобо мундаҕай, ити?

Көтөр-сүүрэр барбыта быдаарыйда. Киһи барыахтаах кэмэ аһан эрдээ. Туллук ойуөлэнэн, туллугу кытары аргыстаһан айанныыр диэхчилэр, онтукалара Бокуруоп иннинэ төнөн ааспыттара.

Обонньор олбуорун баҕанатыгар тингэһэтин баайа туран, кэннин хайыһан, кыылын эмиз көрөн ылла. Киһи далтан сүөһүтүн таһаарарыгар олороро эбитэ дуу, кэнниттэн кэлэн түспүтэ дуу? Кипиттэн толлубат баҕайы дуу, тугуй?

Дьийтэн эмээхсинэ, иһит-хомуос тутурудан, танкынаан тахсыбытыгар өс саба буолла.

— Хайа, бу тобо сылыннаабын сарайан табыстын, тутан биэрбэкин дуу?

— Кэбис-кэбис! Бэйэн да орус ээ, баҕанаҕа сөрүү тардан баранкын, — дии-диди, эмээхсинэ дьийтэргэ дьылдьуруйда.

— Күтүр өстөөх... Хайа туһалаахха. Урут тутара ээ. Быйыл туох буолтай? — диэн, эмээхсинин мөҕө-мөҕө, обонньор сүөһүтүн охторуохха сөптөөх сана сир көрдөөмөхтөөтө.

Күрүөбэ сыһыары турар кыайары, хантанчы туттарбакка эрэ, соботобун сатаан таба охоро биллибэт. Урукку эбитэ буоллар, син да этэ. Урукку эбитэ буоллар, икки сүгэлэнэн-хайаан тарбаныһа суоҕа этэ. Эт эттиир сүгэлэнэн тос гыччаран кэбиһэ этэ. Билигин обонньор онтун астыммакка, маска туттар сүгэлэнэн, арыый улахан дуу дии санаан, охор санаалаах. Билигин урукку буолбатах, урукку аны аһан эрдээ эбээт!

Обонньор, олбуорун ханас диэки ааныгар тийэн, сүлгүстэрин түһэртээн баран, эт эттиир сүгэлэнэн тон буору сиритэ-хайыта дайбаан, чулуун олордор онхойун таһаарда. «Саатар тахсан, иһит-хомуос сыбарыһыспат буоллаа үһү!» — диэн саныы-саныы, чулуунун, хобордообун аҕалтаата.

Тингэһэтин сизэн кэлэн, баһын томторуктуу эрийэ көтөн ылан баран, баҕанаҕа аҕалан, мсонньун сөрүһүннэри кириэ өтүүнэн ыбыллы тардан кэбистэ. Тобо эрэ туой дубук-дабык туттар, абылыыр, ыпыллар...

«Туох үдэн буоллум, оболоор?» — диэн кыратык уоскуйа түһэн баран, хал-сабар, идэһэтин эмискэ сүүскэ саайар. Тингэһэ эрээйдээх икки илин атабынан сөһүргэһии түһэр, охтуо эбит да быата ыппат, хантанчы тутта сылдьар. Обонньор, лаппыйан, иккестэн саайар, быатын төлөрүтэр. Сүөһү кырылынан

түһэн, түүрт атабын түүрү тартаран, аҕыйахта салгыны хайыһахтаан хаалар.

Хаана чулуунна балачча сүүрбэхтээбитин кэннэ эмээхсин, дьэ таннан, алтан олгуйдаах, хомуостаах-тойдох тахсан кэллэ.

— Дьэ, ити туох буоланкын, кыыс обонун киллэрэнкын, дьизээ сүүрү сылдыһын? — диэтэ обонньор.

— Күтүр, оттон сааһыран истэҕим аайы кэбирээн иһэбин. Тулуйан көрөбт буолан хааллым. Чыынаахтарбын аһыарым, таптыарым да бөрт, доҕор, оҕо туттан кэбиһэбин быһыылаах.

Микииппэр обонньор илиитин салааһына кэм да баар эбит, имигэс-имигэстик туттумахтаан, бокуойа суох салыһынатан, на-чаас үлгүр сүөһүтүн иһин хостуу охсон кэбистэ. Арай, биридэ албас туттан, ханнын быһах уһугунан таарыйан кэбиһэн, эмээхсиниттэн мөһүлпэн ылла.

Ол туран, тобо эрэ, санаата биги тииттэн арахтаата. Иккитэ-хаста, кэннин хайыһа охсон, көрөн ылаттаабыта, кыыла киһилэр диэки харах буолан баран хамсаабакка сөнөдүйөн олорор.

Ону бэлиэтии көрөн, эмээхсинэ эмиз сэмэлээтэ.

— Хайа үдэн буолан элэлэнчигэн хаалла, оболоор? Тугу маньытын, итиннэ?

Микииппэр туох диэбин булбакка, мухмах барбахтаан баран, өй ылан.

— Ээ, Баһырбасын көрөбүн ээ. Ханна түһэн хаалла? — диэтэ.

— Күтүр, оттон дьизээ хаалбатаа дуу?! Билигин тахсыһаары гыммытын таһаарбатым. Күтүр, түһэйээр гыммыт дуу, оттон быһах сытылыырың саҕана, ооторуаабыта бэркэ таптаһан, кэпсээн эрэрбит дии.

— Ээ, арба, оннук этэ дуу... — диэтэ обонньор быһаарыһа суох. — Хата, киһиэн таһаарбаккын ээ, манна сээкэй илии-атах салаһыа этэ, бачча астан-үөлтэн.

Обонньор, аны тула көтө сылдьан, атаһарын иһигэрдээн дьырылатта, сүөһүктэрин бысталаата, ол туран, биридэ, сындааһын иһигирин быһа анһан кэбиһэн, эмээхсинин хайыһапта. Бэйэтэ да аһыйда. Аны, субатын ытымаары кичириһэбин диэн, тириитин хас эмэ сиринэн баһырдан кэбистэ. Онон эмиз санаата алдынан барда. Хайдах буолан, бүгүнкү хамсаныһа наар илии таһынан буола турарый? Ыпыллар бэрт. Туохтан бу айыһаах ыпылларый, бу киһи?

Баһырбас тахсан, ээр-сэмээр кэтэһ сылдьан, икки иччитэ туох быстабы-остоуу быраҕан бизэрибтэрин харайа сырыпта. Тотто да быһыылаах, кэнни-кэн салбана-салбана, сытынан кэбистэ. Ханналарын саабын, маньырырын эһин олбуордарын таһыгар быраҕаттаатылар. Обонньор олору биір сиргэ чоһоллоото.

Эмээхсин иһин ырытан бүтэригэ, обонньор сүөһүтүн астаан бүтэрэн,

амгыарын иһигэр сабыс-саһа сыа хаары кылбаччы кутан баран, этин мизстэ-мизстэ салаасканан тизээн илдээн, тарбата быраҕаттаата. Төбөтүн, тириитин, туйахтарын харайталаата. Истэрин үксүн дьизээ киллэрдилэр, үчүгэйдик, уу сылыһан-хайаан, набыллыкчы ыраастаатылар.

Ол икки ардыгар эмээхсин, үөс тардары уган, кыра күөһүн уоска уура оуста. Обонньор таһырдыа тэлгэлэтин ыраастаата, ол-бу хааны-сиини, күһаҕаны хомуйталаата, иһити-хомуосуну дьизээ таһыталаата. Ол сылдьан, хараһын тииттэтан араарбата. Кыыла хам-түм төбөтүн хамсаатан, тумса килбэс тынан ыла-ыла, олорор.

Киһиэн, очо саната-ингэһэ суох, укуски собуу аһаатылар. Күн киллэрэргэ барда. Онон обонньор тизтэйэ-саарайа далыгар тахсар, сүөһүлэрин уулагар, эмээхсин иһин өрүсүтэр, сууйар-тарыыр буолла.

Обонньор тахсыах буолта — ааныгар Баһырбана кэлэн, кэннинэн ыта анныллан олорор эбит. Ону мөҕө-мөҕө, халбанынан курулчанчы үтүрүйэн, таһырдыа тахсыһа, арай ыта атаҕар сөрүөстэ сылдьар, кулуругун кумуччу туттубат, иһиллэр-иһиллэбэт тына иһигэр ыйылаамахтаан ылар.

— Баҕайы, хайа үдэн буолтуй, доҕор? Дэгби ону маньы маһыйаң иһэ адаарыйдаа дуу, тугуй? — дии-диди, аанын сэгэтэн баран, ытын атаһынан үтүрүйэн, иһирдэ анһан кэбистэ.

Чидитигэр аҕыйах атылы онороот, соһуйан, чоһчорус тына түстэ. Олбуорун ханас өттүттэн, хаар бөҕөнү сахсыһытынан, күтүр бэйэлээх көтөн былаастаан тахсыбат дуу?

— Оо, айым танарам! Бу күтүрү, бу күтүрү! — дии-диди чоһчорус тына-тына, икки илиитинэн өттүгүн таһыа турар эбит, Микииппэр обонньор биридэ өйдөнөн кээптэ.

Һуу! Сүрээс мөһүбүт, уйулҕата хам-саабыт да эбит. Бу туох айылаах буолан бачча соһуйдаҕай, уолуйдаҕай? Бачча сааһыгар диэри урут манньк дьаабыламмытын өйдөөбөт этэ эбээт! Туох эмэ битэ-билгэтэ буолуох бэйэтэ дуу? Пахайбын да! Үтүө көтөр ааптаах буолан баран, аны элээбэ-тураахха дьылы, киһи бырахпыт күһаҕанын хомуйса сылдьар дуу? Күтүр, туох ванһа кэмэлдүүлээх баҕайы сылдьар үтүө, итинник буоллабына... Оо, айым танарам! Аанһаҕа өнөйбөтө быһыылаах, бу хара түөкүн, мин тизгэм-мин! Аанһаҕа арахсан бизримээри булла быһыылаах!

Обонньор, абылыһа-абылыһа, олбуорун ааныгар өйөнөн турда.

Ол икки ардыгар тойон кыыла ырааппакка санныы көтөн нэлимнээн кэлэн, иннин күөһүт курдук, далга барар суолун чэригэр даҕас тына олоро түстэ.

Софья Николаевна нэгдүгээний соци-

(Саха халандаарыттан).

Сага кинигэ

КИНИЛЭР ААТТАРА ААТТАНЫА

Маньк ааттаах кинигэ суруллубут дьон аата инниикитин дабаны ааттана турарын түстүүр кинигэ "Сага олох" редакциянай-издательскай холбоһук тэрилтэтигэр бэчэттэнэн табыста. Кинигэ ааттара — Россия суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ, Россия Бочуоттаах кинематография, үлэ, устуорт, Саха сирин кинэтин бэчээрээнэ Платон Васильевич Коркин.

Кинигэ ааттар "Сага олох" хаһыакка

таһаартарбыт устуорт тизмэтигэр, срдук түстүү эйгэтигэр уонна араас эйгэ үлэлээбит Чурапчы туруу үлэһит дьонугар анаабыт ыстатыйалара киирдилэр. Үс түһүмэхтэн турар "Чулуу түстүүктэр үтө холобурга", "Спорт—улуу эйгэ", "Улахан түһүлгэлэр, быһаарылаах күрэхтэһиилэр", "Кинематография эйгэтин эрэллээх байыаһа".

Кириил ыстатыйалары—Кээнэбэс киһи үлэһитэ бэлэх Д. П. Коркин аатынан

мусуой-дьыа уонна "Ыспартиябынай албан аат" мусуой дириэктэрэ Е. В. Пудов, "Биһиги Былатыаммыт "Сага олох" РИХ АТ эрдээктэр-дириэктэрэ А. А. Захаров суруйдулар. Кээнэбэс — 210х300 см, тираһа—150 экз.

Кинигани "Сага олох" РИХ АТ каассатыттан атыгылаһаххытын сөп. Сылата—700 солк.

Алексей СЛЕПЦОВ

Бэлиэ түгэи

ҮЙЭ АҢААРА ЭН-МИН ДЭҤЭН

Соторутаабыта Болтонобо нэһилиэк киэн туттар ытык-мааны ыала, үлэ бэчээрээнэрэ Анна Дмитриевна, Петр Петрович Соловьевтар ыал буолан олорбуттара 50 сыла туолбутун бэлиэтиир үөрүүлээх дьаһал Н. Д. Кривошапкин —Уот Субуруускай аатынан орто оскуолаба ытыгылына. Бырааһынньыктыы кэрэтиллибит муньахтыыр саалаба үбүлээрдэр, кинилэр оболоро, аймахтара, улуус, нэһилиэк дьаһалталарыттан бэрэстэбииттэлэр, нэһилиэк уопастыбаннаһа үөрэ-көтө муһунулар.

Улахан дьыа кэргэн аҕа баһылыга Петр Петрович Соловьев 1941 сыл алтынны 10 күнүгэр Болтоно нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Аҕата Петр Иванович Соловьев Аҕа дойду Улуу сэригэ саҕаламмыт сылыгар бастакы холуурга ыһырылган барбыта, сэрби тоһоонугар дьоруойдуу охтубута. Ийэтэ Марфа Кононовна биһирин туола илик уолунаан "Кыһыл сизмэ" колхуосаахтарынын хоту Кэбээйигэ көһөрүллүүтэ барбыта. Көһөрүллүүтүн эргиллэн кэлэн баран, Петр Мырыла, Хатылы оскуолаларыгар үөрэммитэ. Кууруока үөрөнөн, идэ ылан, Сталин аатынан колхуоска, кэлин Субуруускай аатынан колхуоска, солхуоска өр кэмнэ суолпарынан, тырактарыһынан үлэлээбитэ. Ити кэмнэ таһаарыах дьону-сэргэни, араас таһаары, оту-майы таспытын ааҕан ситэр уустук буоллаҕа буолуо. Топору механизированнай звенону хас да сыл салайан, үрдүк көрдөрүүлэринэн өрөспүүбүлүкэбэ, оройуонна, солхуоска биллибиттэрэ. Социалистическай куоталаһыга бастааннар мизбэл, матасыымыл, мас-сына ылар фондаларынан, кубоктарынан, албэх Бочуотунай грамоталарынан, дипломнарынан наҕараадалааммытара. Петр Петрович Н. Д. Субуруускай аатынан солхуос, И. Я. Строд аатынан солхуос лауреаттара ааты ылбыта. 1985 с. "Якутия высоты одиннадцатой" кинигэ киллэриллибитэ. 1966 сыллаахха "Үлэбэ килбизин иһин" мэтээлинэн,

2011 сыллаахха "Тыа хаһаайыстыбатын сайдыытыгар киллэрибит кылаатын иһин", 2016 с. "Саха Өрөспүүбүлүкэтин тыатын хаһаайыстыбатын бочуоттаах бэчээрээнэ" бэлиээнэн наҕараадалааммыта. 2011 с. "Болтоно нэһилиэгин Бочуоттаах олохтообу" аат ин-эриллибитэ. Петр Петрович ыччат наастаабынньыгын быһыытынан нэһилиэгин албэх көлүөнэ ыччатын тизхиныкэ мындыр үлэтигэр, үлэбэ-хамнаһа сыһыанна үөрэттэ. Билигин кини үөрөппит бастакы көлүөнэ ыччата бэйэлэрэ улахан уопуттаах механизатордар, нэһилиэк бас-көс дьонунан буолаллар.

Дьыа кэргэн эйгэс ийэтэ, эбээтэ Анна Дмитриевна Соловьева 1946 сыллаахха от ыйын 27 күнүгэр Чурапчы Дьаарылыгыгар Евдокия Алексеевна, Дмитрий Васильевич Кривошапкинар дьыа кэргэттэригэр үлүс обонон күн сирин көрбүтэ. Аҕата Болтоно нэһилиэгэр өр кэмнэ салайар үлэбэ үлэлээбитэ, ытыктанар киһи этэ. Анна өр кэмнэ нэһилиэгэр колхуоска, солхуоска ыанньыкытынан, фермаба үүт тутууччынан үтө суобастаахтык үлэлээбитэ. "Кэскил" фермаба наастаабынньыктаабыта. Таһаарылаах, үрдүк көрдөрүүлээх үлэтэ оройуон, солхуос салаалатын, ССКП райкомун, ЫБСЛКС райкомун Бочуотунай грамоталарынан, Махтал суруктарынан бэлиэтэммитэ.

Анна Дмитриевна, Петр Петрович

Соловьевтар 1968 сыллаахха кулун тутар 18 күнүгэр Болтонобо ыал буолан, уруу тэрийбиттэрэ. Ити сыл алтынны 1 күнүгэр саахсааламмытара. Илпээхтик-эйгэлээхтик олорон, 6 обону (3 уол, 3 кыыс) төрөтөн, үөрэхтээх, үлэһит дьон онорон, атактарыгар туруордулар. Оболоро бэйэлэрэ ыал ийэлэрэ, аҕалара. Билигин Анналаах Бүтүр 13 сизн, 3 жос сизн таптаппах эбэтэ, эһэтэ буолан ныйр-бааччы оболорун, сизнэрин таптааларынан улуттанан олоролор.

Үбүлүүү бэлиэтиир үөрүүлээх дьаһалга Анна Дмитриевна, Петр Петрович Соловьевтарга Чурапчы улууһун "Ытык олох" Бочуот кинигэтигэр киллэриллибиттэрин иһитиннэрбиттэригэр саалаба мустубуттар дохсун ытыс тыаһынан көрүстүлэр. Бу дьоро күнүнэн Болтоно нэһилиэгин баһылыгын солбуйааччы Радислав Катаков, нэһилиэк бэчээрээнэрин сэбиэтин салайааччыта Полина Андросова, Болтоно—Соловьев нэһилиэгэтигэр улуус дьокутаата Василий Хомподоев, улуус бэчээрээнэрин Сэбиэтин бэрэссэдээтэлэ Матрена Матвеева, Болтоно оскуолатын дириэктэрин сол-

буйааччы Иннокентий Кондаков, биһирэ үлэлээбит үлэһиттэрэ Николай Местников ээрдэ тыл эттилэр.

Ытык дьонно анаммыт ыллам ырыалар ылланылар, өйдөбүннүк хаартыскаба түпүү тэриллэнэ.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Мария Баина хаартыскалара.

Бэздү Уола
ДЬОҢУН ОЛОХ
(Анна, Петр Соловьевтарга
аныһынан)

Үлэһит наар өрө тутуһунан,
Быыс бочуой булбака кэллэбит,
Сирдээхтик, сэһэйдик
сылбаһыт,
Үтүөкөн холобур буолуугут.

Дьаһуннаах олоху олорон,
Дьон-сэргэ махталын ыллыһыт,
Обоо, сизнэргэ кыһаһынан
Иһирэх таптагы биэрдигит.

Этэһигэ олорон, ыалдыһынан,
Суус сааһа тилиһэринг өйөһөн,
Кэрэни, сырдыгы түстөһөн,
Сирдээби үөрүүгэ кыттыһан.

ДЫКТИ УОННА СЭДЭХ

(Суоллаабы бэлиэтээһиннэртэн)

Кутум-сүрүм батарбакка, Боотуруускай сиригэр-уотугар быыс-арыт булгарбын эрэ кэлэ-бара турар Николай Николаевич Корнилов—Сарданга Уус суруксуттаан эрэбин.

Архып докумуоннара туоһу буолууларынан, мин аҕам Николай Петрович Корнилов 1913 сыл алтынны 6 күнүгэр күн сирин көрбүт. Өлүөхүмэ куоратыгар баар „Агропелеводческой техникума“ биригэ төрөөбүт убайынан Дмитрий Петрович Корниловтыын 1938 сыллаабы сааскы практикаларын Чурапчы оройуонун „Бастакы уонна Иккис Сыланна“ барыттары биллэр. Бурдук үүннэрэр бааһына, маччирэн сирэ, сылгыны көрүү-истии, оттонор ходулалар, о.д.а. тутуох болпуростарынан дыарыктанар Чурапчытаабы МТС иһинэн туйгун сыанааҥа ааспыттар.

1939 сыл аҕам техникуму ситиһилээхтик бүтэрээтин кытары, Саха АССР Тыатын хаһаайыстыбатын министриин „Выпускника Олехминского агро-пелеводческого техникума Корнилова Николая Петровича назначить главным агрономом Чурапчинского Райземотдела“ дьин бирикээһинэн Чурапчыга үлэтин саҕалаабыт.

Аҕам барахсан наһаа үчүгэй үлэһити сылдьыбытын ийэбэр суруйбут бэлиэтээһиннэртэн эрэ билэбит. Ыраах-ыраах түн тайҕа ортотугар олохсуйбут колхозтарга ыт көлөнөн сырылыаммытын оҕо сылдьан, баркэ интэриэһиргээн ааһар этибит. Ыбыс-ыарахан саҕыйахтаах, үлэһити тигиллибит тобуктарын сабар сутуруолаах ыстааннаах, көп уонна саҕаһар түүлээх ыт тирииттэн тигиллибит бэртээхэй үтүлүктээх, этэрбэһи таһынан катиллэр кэтит тири быйалардаах холуоһалаах ыраах айаһына турунар эбит.

Ийэбит Аграфена Петровна Шараборина бастакы оҕотун Лидияны Чурапчы Хадаарыгар муус устар 26 күнүгэр 1938 сыллааха оҕолонмут. Лидия Москуба куорат педагогической институтун бүтэрэн, дефектологучуутал буолан, Дьоккуускайга речевой оскуолаҥа өр үлэлээбитэ. Билигин биэнсийэҥэ олорор. Иккис оҕотун? Амма өрүс тартыһын дьини 1940 сыл бос ыйын 5 күнүгэр төрөппүт. Миитэрэпкэҥэ „Амга“ дьин сурулла сылдьар.

Оттон бу сурук аартара мин, Николай, 1942 сыл от

ыйын 21 күнүгэр төрөөбүтүм. Үөскээбит, оноһуллубут сирим Улуу Куданса оҕорбут алааһын куула тыа саҕатыгар баар балаһанна буолуохтаабын кэлин ийэм барахсан сибигинэйэ былаастаан, сирэйэ дьин-чаччы сырдаан кэпсээбитин субу бэһэлээ истибиттими өрүү өйдөөн-санаан кэлээччибин. Оттон төрөөбүт сирим Өлүөхүмэ оройуонун Кыыллаах Арыыга. Онон орто дойдуга үөскэтиллибит сирим Куданса оҕорбун куулага, төрөөбүт сирим Кыыллаах Арыы тус собуруу уһуга. Билигин ол тизгэммит омосно да суох. 1949 с. сааһыгар сааскы халаан муустара бизрээстэ анаарыттан ордук ыраахха дьини ньылбы „устуруустаан“ ааспыт. Туус манан гранит таас билиннэ дьини ол содулу чогуу туоһулуу ытар. Ол таас диаметра 1,5 миэтэрэ кээмэйдээх, хапына 45—50 см.

Элбэх кэпсээһиннээх-илсээһиннээх ийэбит Христофор Шараборин эт-хаан аймаҕа репрессия мизантсэтигэр маһиллэн, НКВД сэнээһиннэрин түмүгэр эрдэ олохтон абаһаахтык туораабыт, бири биллэр-көстөр Үөһэ Дьааһы оройуонугар ананан, сор суолламмат саха чулуу киһитэ этэ буоллаҥа. Ол бэйэҥэ Москуба куоракка мрамор постамент дьиннэригэр үйэ-саас тухары үйэтитиги биллэр.

Үрүн Күн эргиринэн тизмээр эргилли чэрчилэринэн сэнээһин салгыы ситимнээн кэпсээм дуу.

Үүммүт 2018 сылга Улуу Куданса оҕорбун научнай уонна практической суолталаах, онтон тус бэйэбэр суду кэдьүүстээх экспедицияһым төрдүс эргиргэр кэлэ сылдьар кэмим буолар. Олор оттомноох уонна олохтоох „туус куоһурдарынан“ тобус уонна сааһыгар лаппа чугаһаабыт кырдыаһас ийэ, Чурапчы оройуонун бири бастын тырахтарыыс кыһа Марфа Степановна Наумова буолар. Ол курдук, Үрдүк Айыылар арбаспыттан тэһииннээн, көхсүбүттэн көнтөстөөн, төрөөн баран адыас сылдьа илик сирдэрбин кэригэрбиттэрэ адыһын быданнаата.

Түүлбэр-биллэр модьу-таҕа быһыылаах-таһаалаах, көбүс-көнө унуохтаах, дараҕар сарыннаах, сырдык сээрэлээх Улуу Куданса кириэрэ улахан орооллаах эбит. Кини оҕорбун Марфа Степановна улахан уопуһан 4-һүн сырыттым. Олордон биридэстэрим эрэ сэгэтэ түһэн кэпсир суолга киридим. Дьиктитэ дьин—Улуу киһи этэрбэһэ кыһыл өнөөх этэ. Сорох түүлбэр имигилибит уонна кыһыл түүтэ таһыгар ына лып-лап курдук атаһарыгар олорор сылдьар үчүгэйинэн көрүннээх атаһа танаастарын соһуйа, сэнээрэ уонна олус дьин дьиктиргии көрбүтүн.

Кыһыл өң! Тун былыргы кэмнэртэн ына—кыһыл күн, кыһыл хаан уонна Элизэ Эбэ хотун, Олоохуна Эбэ хотун очуос хайаларыгар кыһыл кыраасканан (сахалыы Соһо) төрүт саха омук ууруну (урууна) суруктара туоһу буолан харахпыт далыгар хатана сылдьаллар.

Кыһыл өң! Кыһыл оҕо (новорожденный ребенок). Кыһыл сулус (планета), кыһыл тыл, кыһыл былаах —Сэбиэскэй былаас олохтоммут сиреһэ (бэлиэтэ).

„Суруллубут суруллубат, этиллибит эстибэт“ дьин бигэ эрэбин этэбин. Убайды-быраатты ыстаһаан, Дьөгүөр уонна самэй Сэмэнгэ ис сүрэхпиттэн махтанабын. Эрийэ-буруйа сүүстэн таһа бизрээстэлээх үрэхтэр, алаастар энэрдэринэн бэйэтин „УАЗ“ массовынан аһаан-сырыы бастыһынан көмө-тирэх, атас-досор, суоллар кинэ чулуута буолбут чэпиз-чэбдик олох пропагандиһыгар, „Өймөкөөн“ —тымныы полиһа“ дьин научнай сыаллаах экспедицияны тэрийсбит Егор Михайлович Пермяковка дьин ытыктабыл-бын улахан махтаһынан аныыбын.

Николай КОРНИЛОВ—Сарданга Уус.

Комсомол төрүтүтэммитэ 100 сылыгар

Оччотооһу комсомол дьин холобура

Комсомол (кыт. Коммунистический союз молодежи) 1918 сыл алтынны 29 күнүгэр тэриллибитэ. Комсомол дьин тэрилтэ уонунан сыллар усталаарыгар, сэбиэскэй кэм көлүөнэтигэр олох оскуолатынан буолбута. Төрөөбүт дойдуга туһугар туруулаһыы, геройдуу хороһун санааланыы, чизээхтик сылдьыы холобурунан комсомол буоларын билгитин даһаны уос номох оностобут.

Бүгүн мин аймаҕым Михаил Прокопьевич Далбаев туһунан кэпсээһин баһарабын. Кини Аҕа дойдуга Улуу сэриитин кэмигэр төһө да ыарыһах буоллар, комсомол буолан турарынан, төрөөбүт дойдубун көмүскүүр ытык иэстээхтин дьин туран, куһунан сэрии толоснуугар барбыт хороһун быһыылаах. Ити буолар — оччотооһу комсомол дьин холобура.

Михаил Прокопьевич Далбаев 1909 сыллааха сэттинны 10 күнүгэр Мэнэ улуунугар 2-с Мэлдьэхси нэһилиэгэр быстар дьадаһы дьин кэргэннэ төрөөбүт. Аҕата Прокопий Николаевич Далбаев 1875 сыллаах төрүүх. Ийэтэ Харитина Николаевна Далбаева 1880 сыллаах төрүүх.

Кыраһаан Миша оҕо сааһа дойдутун алаастарынан, сайылыктарынан убайа

Лукааны батыһа сылдьан, сүүрэн-көтөн, элэстэнэн ааспыт. Биригэ төрөөбүт 9 оҕоттон үһэ олох кыраларыгар өлбүттэр. Үс кыыс улаатан, кэргэн таһаан, биридии оҕолонон баран, эдэр саастарыгар өлбүттэр. Убайа Лукаа туруу үлэһит, колхозтар, табаарыстыбалар тэриллилэр-ригэр кыттыбыт, биригэ-биригэ дьин, үлэҥэ үрдүк көрдөрүүлэрин иһин Дьоккуускайга тыа хаһаайыстыбатын быыскаһыгар кыттыбыт. Сэриигэ ынырыллан, Сталинград фронтугар 1942 сыллааха өлбүт. Биригэ иитиллибит убайа Василий Иннокентьевич Борисов 1941-1944сс сэриигэ кыттыбыт, тыыннаах эргиллэн кэлэн баран, 1954 сыллааха ыалдьан өлбүт.

Михаил 1926-1931сс борбуйун көтөбөөт, илиитинэн наймыга үлэлээн, аһаһын ииттибитэ.

1931с. Дьоккуускай куоракка тутууну ытар кууруска үөрэммитэ. Бүтэрэн баран, бири сыл

Чурапчин.обл.инит.райвоенкомату
Военком тов. Калиничева
Гр. Чурап. Судисполнителя
От Далбаева Михаила Прокоп.

Заявление

Настоящим заявлением прошу от вас дать мне военного билета. Я во время переучения взял военный билет, но летом во время сбора билета в г. Якутск, но горвоенкомат два раза вызывали на сбор, последний время мне освободил от воинского учета по состоянию здоровья. После освобождения от воинского учета я лечился в санатория теперь здоров, восстановлено. Поэтому я хотел проходить через медкомиссию и взять военный билет и хотел служить в ряды Красной Армии. Прошу мою заявление рассмотреть.

М.П. Далбаев. 19/11 1941года.

устата „Жив“ кэпэрээссийэҥэ тутуу биригэ-биригэ дьинэн үлэлээбитэ.

1932 сылтан Комсомол чилиэһинэн буолбута, 1939 сыллааха компартияҥа кирибит.

1932 - 1936сс Дьоккуускайдаабы рабфакка үөрэнэ сылдьан, ыалдьан тохтобут.

1938-1940сс Чурапчыга таһсан, байыаннай отделга инспекторынан үлэлээбит. Үөрэби ылынымтыа, дьону-сэргэни тэрийэр дьобурдаах, үрдүк култууралаах киһи эбит.

1940с. Чурапчы оройуонун сэбиэтигэр

Председателю сборной комиссии в ряды
Красной Армии Чурапчин.района
Гр. Судисполнителя народного суда
Чурапчин.района
От Далбаева Михаила Прокоп-ча

Заявление

Настоящим заявлением убедительно прошу от вас зачислите мне в ряды Красной Армии рядовым бойцом т.к. я очень и сердечно желаю служить в ряды Красной Армии, но мне сейчас нельзя об освобождении от военного обязательства. Мне освободили 13 сентября 1941 года, а сейчас я чувствую себя очень хорошо т.е. себя считаю совершенно здоровым поэтому я прошу от вас принимать тельство себя, что безпощадно бандита, буду защищать Гитлеровского бандита, буду защищать свои родины до последнего капли крови. Я коммунист, задача для того стоит большая родины и разоружить Гитлеровского бандита. Прошу рассмотреть мое заявление и принять в ряды Красной Армии.

М.П. Далбаев. 9/3 1942года.

инструкторынан үлэлээбитэ, онтон салгыы сэриигэ барыар дьини Чурапчы оройуонун народнай суутугар суут исполнителинан үлэлээбитэ.

Михаил сэрии саҕаланнаатын кытта миигин ыһтын дьин икки төгүллээн сайабылыаннаһа суруйбут. Бастакы сайабылыаннаһы доруобуйабынан хапсыбаккын, ыалдьабын дьин ыппа-тахтар. Оттон 1942с. саас кулун тутар ыйга иккиттэн сайабылыаннаһа суруйбут, ол кэннэ биридэ ыппыттар. Ол икки сайабылыаннаһы манна таһаарым. Манна оччотооһу комсомол эдэр ымчата хайдахтаах курдук хороһуна дойдутун туһугар тыһынын да толук уураһын кэрэйбэтэ дьин-чаччытык көстөр дьин этиэхпин баһарабын.

Михаил Прокопьевич 1942 сыллааха бэс ыйын 20 күнүгэр фронтна ынырыллыбыта. Армияҥа Москувскай уобаласка тийэн сулууслааһыта биллэр, онтон 3787 нүөмэрдээх эвакуационнай госпитальга сытан эмтэнэ сылдьыбыт. Үтүөрбэҥэ, 1943 сыллааха кулун тутар 31 күнүгэр, баара эрэ 34 сааһыгар өлбүт. Көмүс унуоҕа Пермь куоракка көмүллүбүт.

Татьяна Константиновна ДАЛБАЕВА.
(Сайабылыаннаһа тыла-оһе хайдах суруллубутунан киллэрилиннэ.)

